

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΜΑΥΡΗ ΘΑΛΑΣΣΑ
ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ ὠς τὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα

Μαριάννα Κορομηλᾶ

Συμμετέχουν μὲ ἄρθρα

Ἄλεξάντερ Ἄλεξίτζε ~ Ὅτάρ Λορντκιπανίτζε
Ἄννα Μπαλλιάν ~ Λουΐζα Πολυχρονίδου-Λουκοπούλου
Πέτρος Ν. Πρωτονοτάριος

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΠΑΝΟΡΑΜΑ»

ΑΘΗΝΑ 2001

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ Ὁ Ἄξενος Πόντος	17-51
Ὁ Ἄξενος Πόντος τῶν Ἀθλῶν 28 ~ Μῦθοι, τοπογραφία καὶ ἀρχαιολογικὴ τεκμηρίωση 34 ~ Βόρεια τῆς Καλιάρκας 49	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	53-74
Βυζάντιον-Κωνσταντινούπολις: τοπογραφία τοῦ εὐρύτερου χώρου	66
Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Ὁ πολυώνυμος θρακικὸς Βόσπορος	75-81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ Ὁ Εὐξείνιος Πόντος	83-314
Ὁ ποταμὸς Δούναβης: τὸ ὄροσημο	93
Ὁ ἱερός Ἰστρος καὶ ἡ μακρινὴ Ἰστρία 102	
Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	109
Ταξιδεύοντας στὸν εὐξεινοποντιακὸ ὄριζοντα τῶν θρακικῶν παραλίῶν 112 ~ Καταποννημιένες πολιτείες, φθαρτὰ ὑλικά καὶ ἀντοχές τῆς μνήμης: Ἀπολλωνία-Σωζόπολις καὶ Μεσημβρία 124 ~ Ἀγγιόλη, Ἀγγιάλος καὶ Ἀγγελώ: ἡ πυρπολημένη πολιτεία 146 ~ Ἡ διείσδυση στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Θράκης καὶ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Θρακῶν 148 ~ Ὁ Ἀλέξανδρος στὸν Δούναβη, ἀνοιξή τοῦ 335 π.Χ. 151 ~ Ἡ ἰωνικὴ Τόμις, βυζαντινὴ Κωνσταντία καὶ Κωνσταντινιανὰ (σύγχρονη Κωνσταντία) 157 ~ Ἡ πρωτοβυζαντινὴ Διοίκησις Θράκης 163 ~ Τὸ βυζαντινὸ σύνορο καὶ ἡ ἄμυνα στὸν παρευξείνιο Δούναβη 164	
Οἱ σκοτεινοὶ αἰῶνες	166
Καὶ ἡ Μικρὰ Σκυθία; 172 ~ Οἱ βυζαντινοὶ ἐπιστρέφουν στὸν Δούναβη 173	
Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	176
Στὶς ἀνώγειες καὶ πολυσύχναστες ἐρημιές τῆς σκυθικῆς στέπας 179 ~ Ὀλβία, ἡ τρισευτυχημένη πόλις τοῦ Βορρᾶ 195 ~ Ἡ Χερσόνησος τῆς Κριμαίας 211 ~ Ὁ Κιμμέριος Βόσπορος, τὸ Παντικάπαιον καὶ ἡ βοσπορινὴ («πολυνησίαν»): τὰ στενὰ τοῦ Κέρτς 216 ~ Ἡ θάλασσα τοῦ Ἀζόφ 224 ~ Ἡ βυζαντινὴ Χερσὼν 231	
Τὰ ὄρεϊνα τεῖχη τοῦ Νότου: ὁ Πόντος	243
Ἐκατὸ ποντιακὸς γενεὸς καὶ τρεῖς προσφυγικὸς 247 ~ Τραπεζούντα 253 ~ Ἅγιος Θεόδωρος Γαβρᾶς 263 ~ Ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν τῆς Τραπεζούντας: 1203/4-1461 264	
Ἐκδοσις ἀπὸ τὴν πρώτη στὴ δεύτερη ἔκδοσις, ἀνοιξή 1991-φθινόπωρο 2001	284
Ὁ ἀνατολικὸς πλευρὰ τοῦ Εὐξείνιου Πόντου: ὁ Καύκασος	288
(μετάφραση ἀπὸ τὰ ἀγγλικά Ἰωάννα Φωκᾶ)	296
Τὸ Βασίλειον τοῦ Πόντου ἢ Βασίλειον τῶν Μιθριδατῶν 296 ~ Οἱ Ρωμαῖοι στὴν Κολχίδα 297 ~ Ἡ Ὀρθόδοξη καὶ φίλη Γεωργία 299	
ALEXANDER ALEXIDZE, Μάρθα-Μαρία: μιὰ ἐξέχουσα φυσιογνωμία στὴν ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ καὶ γεωργιανοῦ πολιτισμοῦ (μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά Ἰωάννα Πετροπούλου)	306

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Ἡ Μαύρη Θάλασσα (1453-1829)	315-370
Ἡ Κωνσταντινούπολη 319 ~ Ἡ Βλαχία καὶ Μολδαβία 330 ~ «Τὸ Βυζάντιο μετὰ τὸ Βυζάντιο» 331 ~ Ἀπὸ τὴν Ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας ἕως τὶς Ποντικὲς Ῥαλλεῖς 335	
ANNA ΜΠΑΛΛΙΑΝ, Ἀργυρούπολη-Gümüşhane	339
Ἡ Ξενιτιά 350 ~ Σὰν τὰ διαβατάρικα πουλιὰ 359 ~ Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Ἰώσηπου καὶ ἡ (πατριδα) τῆς Σμαράγδας 365 ~ Superbia Graecorum καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἰδέα, ρωσικὴ ἐπέκταση καὶ τὸ (εὐξείνοποντιακὸ) ὄνειρο τῆς Τσαρίνας 367	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ Τὸ Χρυσόμαλλο Δέντρο	371-418
Ἀνατολικὸ Ζήτημα καὶ «Τανζιμάτ» (1839-1878), πληθυσμιακὲς ἀλλοιώσεις καὶ δημογραφικὲς ἀνακατατάξεις 382 ~ Ἡ ἀνέλιξη τοῦ μαυροθαλασσίτικου Ἑλληνισμοῦ 386 ~ Κοινοτικὴ καὶ συνεχνιακὴ ὀργάνωση 387	
ΛΟΥΪΖΑ ΠΟΛΥΧΡΟΝΙΔΟΥ-ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρχαιότητες καὶ ἀρχαιολογία στὰ θρακικὰ παράλια τῆς Προποντίδας	396
Ἡ παιδεία τῆς Ρωμιόσυνης ὑπὸ τὴ σκέπη, τὴν καθοδήγηση καὶ τὴν ἐποπτεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 399 ~ Τὸ ἀπαύγασμα τοῦ εὐξείνοποντιακοῦ κόσμου 407 ~ Τὸ ρωσικὸ Κυβερνεῖο τοῦ Κάρς (1878-1918) καὶ οἱ 75.000 Πόντιοι Καρσλῆδες 410 ~ Ὁ Ῥάξενος Πόντος 412	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι	
ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΣ, Ἡ Νομισματοκοπία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος .	420
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ	
Ἡ παραδουνάβια Βραΐλα	427
ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ	436
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	438
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΧΑΡΤΩΝ	440
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	441
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	465

**‘Ο ἱερός Ἴστρος καὶ ἡ μακρινὴ Ἴστρια:
μόλις δυὸ μερόνυχτα μακριὰ ἀπὸ τὸν Βόσπορο**

‘Ο Κάτω Δούναβης ἀπέκτησε ἱστορικὴ ὑπόσταση ἀπὸ τότε πὺ τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ πλεούμενο κατευθύνθηκε πρὸς ἓνα ἀπὸ τὰ στόμια τῶν ἐκβολῶν του καί, παραβιάζοντας τὴ γαλήνη τῆς παραποτάμιας φύσης, ἀνέπλευσε τὸν δίαυλο γιὰ νὰ ἐξερευνήσει τὸν ἐσωτερικὸ παραδουνάβιο κόσμο ὡς τὰ βάθη τῆς ρουμανομολδαβικῆς πεδιάδας καὶ τὰ Καρπάθια. Τὰ «Ἀργοναυτικά» λένε ὅτι ἡ Ἀργὼ δὲν ξαναπέρασε τὸν Βόσπορο γιὰ νὰ γυρίσει στὸ Αἰγαῖο, ἀλλὰ ὅτι ἀνέπλευσε τὸν Ἴστρο καὶ τὸν Δούναβη καὶ —μέσα ἀπὸ ἓνα πολύπλοκο δίκτυο ποταμῶδρων— βρέθηκε στὴν περιοχὴ τοῦ μεγάλου ὑδροβιότοπου τῆς Ἴστριας, στὸν μυθὸ τῆς Ἀδριατικῆς, γιὰ νὰ καταλήξει στὸ Ἴόνιο Πέλαγος καὶ τὸν Κορινθιακὸ. Σύμφωνα μὲ μία ἀπὸ τὶς πολλὰ ἀναγνώσεις τῆς Ὀδύσειας, μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο βρέθηκε κι ὁ Ὀδυσσεύς στὸ νησί τῶν Φαιάκων, τὴν Κέρκυρα, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν πολύχρονη περιπλάνησή του στὸν Ἀξενο Πόντο.

Ἀπὸ τὸ ταξίδι «τοῦ Ἰάσονα» (14ος-13ος π.Χ. αἰώνας) ὡς τὸ ταξίδι «τοῦ Ὀδυσσεύς» (τέλη 8ου π.Χ. αἰώνας), εἶχε μεσολαβήσει ἡ περίοδος τῶν Μεταναστεύσεων σὲ ὀλόκληρο τὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Ὁ σίδηρος εἶχε διαδοθεῖ ὡς τὶς πιὸ ἀπομονωμένες κοινωνίες. Δυναμικοὶ λαοὶ εἶχαν κάνει τὴν ἐμφάνισή τους κομίζοντας πρωτόγνωρα πολιτισμικὰ στοιχεῖα καὶ νέες τεχνικές, ὅπως οἱ Θράκες πὺ ἐμπλούτισαν τὸ πεδίο τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν μὲ τὶς μυστηριακὰ λατρεῖες, τὸν τομέα τῆς γεωργίας μὲ τὰ ἐξελιγμένα δημητριακὰ καὶ τὶς μεταφορὰς μὲ τὴν ἵππικὴ τέχνη. Οἱ θαλάσσιες ἐπικοινωνίες εἶχαν ἀποκατασταθεῖ ὡς ἓναν βαθμὸ καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ Αἰγαίου, ἐγκαταλείποντας τὸν ἀπαρχαιωμένο θεσμὸ τῆς βασιλείας, εἶχαν θέσει τὰ θεμέλια γιὰ τὴ δημιουργία τῶν πόλεων-κρατῶν, πολιτειακὸ σύστημα ὕψιστης ὠριμότητος, τὸ ὁποῖο συνέδεσε τὴν πνευματικὴ-πολιτισμικὴ καὶ πολιτικὴ ὄντοτητα τῶν πολιτῶν, τὸν δημόσιο καὶ ἰδιωτικὸ τους βίον, μὲ τοὺς θεσμοὺς καὶ τὴ ζωὴ τῆς πόλεως.

Στὴ διάρκεια τῆς πολυτάραχης μεταβατικῆς περιόδου τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτειακῶν ἐξελίξεων, πὺ ὑποκινούσαν τὸν ἐσωτερικὸ ἀλληλοσπαραγμὸ καὶ τοὺς ἐνδοελληνικοὺς ἐμφύλιους, ἀρχίζει ὁ ἐποικισμὸς τοῦ Ἑλλήσποντου καὶ τῆς Προποντιάδας.

71. Θραῦσμα κρατήρα ἀπὸ τὴ Σμύρνη μὲ τὴν ἀποκαλυπτικὴ ἐπιγραφή («ΣΤΡΟΚΛΕΟΥΣ»). Γύρω στὸ 650 π.Χ.

Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Σμύρνης. Νὰ ἦταν ἄραγε ὁ Ἴστροκλῆς ἔμπορος ἢ καραβοκόρης, πὺ πλούτισε προμηθεύοντας τὶς ἀγορὰς τοῦ Αἰγαίου μὲ πολύτιμα θρακικὰ ἀγαθὰ καὶ δούλους ἀπὸ τὸν Ἴστρο; Νὰ εἶχε λείψει χρόνια ἀπὸ τὴ Σμύρνη καὶ νὰ ἔχε ἄραγε ἀνδραγαθήσει στὴν ξενιτιὰ ἢ μήπως ἔφερε πίσω σπουδαῖες πληροφορίες γιὰ τοὺς πλούσιους τόπους στοὺς ὁποίους θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκατασταθεῖν οἱ συμπατριῶτες του; Ὅτι κι ἂν ἦταν ὁ Σμυρναῖος πὺ δόξασε ἢ δοξάστηκε στὸν Ἴστρο, τὸ ἐνεπίγραφο θραῦσμα εἶναι ἡ ἀρχαιότερη —ἔστω καὶ ἔμμεση— ἀρχαιολογικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἰωνικῶν δραστηριοτήτων στὸν ποταμὸ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἴδρυση ἑλληνικῶν πόλεων ὄχι μόνον στὰ παρίστρια ἀλλὰ σ' ὀλόκληρο τὸν Εὐξείνιο.

Τὰ παλαιότερα εὐρήματα στὴν Ἴστρια καὶ τὴν Ὀργάμη χρονολογοῦνται στὰ 630-600 π.Χ. Μήπως ὅμως παράτολμοι ἔμποροι («Ὀδυσσεῖς») καὶ «Ἴστροκλῆδες» εἶχαν φτιάξει παραποτάμιους καταυλισμοὺς πρὺ νωρίτερα — γιὰτὶ ἀπὸ ποιοὺς ἄλλους θὰ ἄκουγαν οἱ ποιητὲς τὰ θαύματα τοῦ Εὐξείνου;

Μερικές δεκαετίες αργότερα, οι Αιγαιοπελαγίτες οικιστές περνούν τις Συμπληγάδες, για να χτίσουν τις νέες τους πόλεις στον Εύξεινο. Οι τεράστιες δυνατότητες που παρείχε ο Ίστρος τους ήταν ήδη γνωστές.

Για να ελέγχουν άμεσα την άλιεία, την ποταμοπολοία και τη διακίνηση των προϊόντων στον Κάτω Δούναβη, έμποροι από τη Μίλητο —ίσως κι από διάφορες αποικίες της Μιλήτου στην Προποντίδα— ίδρυσαν στα νότια του Ίερού στομίου την Ίστρια, γύρω στο 630 π.Χ. Από τότε κι ως την εμφάνιση των Γενοβέζων εμπόρων, που κατέπλευσαν στη Μαύρη Θάλασσα τον 13ο αιώνα, οι βραχίονες του Σουλινά και του Αγίου Γεωργίου παρέμεναν στον απόλυτο έλεγχο των Ελλήνων ναυτικών, ακόμα και στα διαστήματα που το Βυζάντιο έχανε το Παρίστηριον (θέμα).

72. Σουλινάς. Ψάρεμα με τον παραδοσιακό τρόπο, το 1970, όταν η ετήσια άλιευτική συγκομιδή της Ρουμανίας ξεπερνούσε τους 40.000 τόνους ψάρι. Το 1996 η ποσότητα έπεσε στους 24.781 (συμπεριλαμβανομένων των ιχθυοκαλλιεργειών όχι όμως της ψαριάς των 200.000 έρασιτεχνών που έχουν άδεια για να ψαρεύουν στο ποτάμι).

Ο παραποτάμιος και παράκτιος κόσμος είναι τόσο πλούσιος, ώστε πέρα από τα εκατοντάδες είδη πουλιά, που φωλιάζουν εποχικά ή μόνιμα στους γύρω υγρότοπους, εδώ καταλήγουν μεγάλα κοπάδια ψάρια που έρχονται από τα άκρα του Πόντου και της Μεσογείου, για να γεννήσουν στις έκβολές του Δούναβη, ακόμα και σήμερα που η πρόωρα γερασμένη από τη ρύπανση Μαύρη Θάλασσα βρίσκεται σε κατάσταση μέγιστου κινδύνου.

Οι Ίστριοι αναπλέοντας το Δέλτα έφταναν ως την Αΐγισσο-Τούλτσα και το Γαλάζιον-Γαλάτσι, χτισμένο στη συμβολή των ποταμών Προύθου και Σερέτη με τον Δούναβη. Από κει μπορούσαν να ακολουθήσουν δυο διαφορετικές κατευθύνσεις. Αναπλέοντας τον Σερέτη ή τον Πυρετό-Προύθο, έφταναν ως τα ανατολικά και βόρεια Καρπάθια. Αυτή η βορειοδυτική διαδρομή οδηγούσε στις μεταλλοφόρες περιοχές της Τρανσυλβανίας, στα άπεραντα δάση της Μολδαβίας, στη γη των «μελισσοτρόφων και μελισσοφάγων λαών», καθώς λέει ο Ηρόδοτος για τα έθνη που κατοικούσαν στα σύνορα της Ανατολικής με την Κεντρική Ευρώπη. Ο άλλος ποταμόδρομος συνέχιζε νότια από το Γαλάτσι, περνούσε από τη Βραΐλα και κατέβαινε προς τα σημερινά ρουμανοβουλγαρικά σύνορα. Σ' ένα μεγάλο μήκος αυτής της διαδρομής του Δούναβη, οι Ίστριοι έχτισαν ποταμόσκαλες, στις οποίες συγκέντρωναν τα σιτηρά της εύφορης πεδιάδας του ποταμού Ίαλομίτσα. Τα σημαντικότερα από αυτά τα εμπόρια ήταν η Αξιούπολις, ή σημερινή Τσερναβόντα, και η Προχείλια —που δεν είναι άλλη από τη Βραΐλα, ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα του παραδουνάβιου Έλληνισμού από το 1880 μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο.

Τα έρωτήματα που παραμένουν αναπάντητα είναι πότε χτίστηκαν αυτές οι ποταμόσκαλες κι αν κατοικούνταν μόνιμα ή εποχικά, ίσα-ίσα για τη φόρτωση των προϊόντων. Κι ακόμα, ποιά ήταν η μορφή των σχέσεων των Ίστριοπολιτών με τους προμηθευτές και πελάτες, πεδινούς Γέτες και όρεινους Δακούς, και πώς εξελίχθηκαν αυτές οι σχέσεις στη διάρκεια των αιώνων. Η αξιολογη άνασκαφική συγκομιδή άγγείων του 6ου και του 5ου π.Χ. αιώνα από γετικούς οικισμούς και δακικούς τόπους —μέχρι και 600 χιλιόμετρα μακριά από τη θάλασσα— επιβεβαιώνει την ύπαρξη έμπορικών ανταλλαγών. Μας λείπει όμως το γενικό πλαίσιο, όπως και η αίσθηση της καθημερινής ζωής.

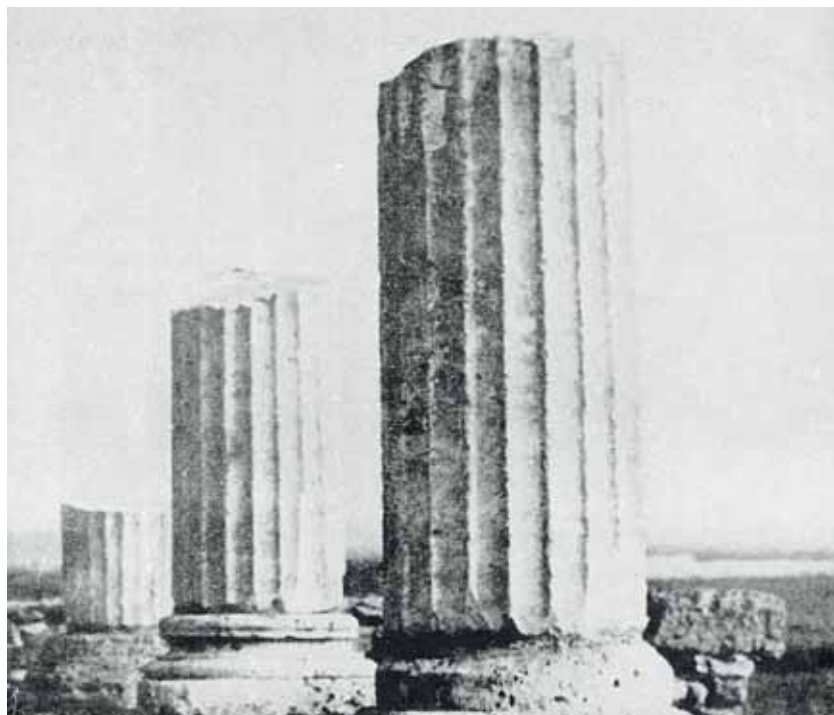
Ίσως η μελέτη των άνασκαφικών δεδομένων από τη γειτονική Όργάμη, σαράντα χιλιόμετρα βόρεια της Ίστριας, βοηθήσει στη διαλεύκανση ζητημάτων που άφορούν και την Ίστρια. Ποιές όμως να ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στις δυο ίωνικές πόλεις-κράτη, που μοιράζονταν τον κόλπο της Άλμυρίδος και τον έλεγχο του Ίερού στομίου;

Ίστρος, Ίστρια και Ίστριόπολις: Τὰ τρία ὀνόματα τῆς ἀποικίας ποὺ ἔχτισαν ἐδῶ οἱ Μιλήσιοι ἔμποροι καὶ ναυτικοί, γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὴν εἴσοδο τοῦ ποταμοῦ Ίστρου. Τὸ Ἱερὸν στόμιον ἢ Βραχίων Ἁγίου Γεωργίου βρίσκεται 90 χλμ. βορειότερα.

Οἱ κύριες ἀσχολίες τῶν ἀποίκων ἦταν ἡ ἀλιεία, τὸ πάστωμα τῶν ψαριῶν καὶ ἡ ἐξαγωγή τους*, ἡ ἀγορὰ σιτηρῶν καὶ δερμάτων ἀπὸ τοὺς Γέτες (βορειοθρακικὴ φυλὴ τῆς παραδουναβίας πεδιάδας), ἡ ἀγορὰ καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν δούλων. Ἡ ποταμοπλοῖα τοὺς ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ εἰσχωρήσουν βαθιὰ στὴ ρουμανικὴ ἐνδοχώρα· ἀπὸ κεῖ ἀγόραζαν θαυμάσιο μέλι καὶ κερί. Τὰ ἑλληνικὰ προϊόντα ποὺ ἀντάλλασσαν ἦταν κεραμικὴ καὶ ἔργα ἀργυροχοΐας, ἐλαιόλαδο, κρασί καὶ ὑφάσματα.

Ἡ χρῆση τοῦ κεραμικοῦ τροχοῦ καὶ τὰ λεπτὰ τοιχώματα τῶν ἑλληνικῶν ἀγγείων ἐντυπωσιάζαν ἰδιαίτερα τοὺς Γέτες ἀλλὰ καὶ τοὺς Δακοὺς τῶν Καρπαθίων. Γύρω στὸ 400 π.Χ. ἄρχισαν καὶ αὐτοὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν τροχό, γιὰ νὰ κατασκευάζουν ἑλληνικοῦ τύπου ἀγγεῖα, («μεγαρικά» ἢ «δηλιακά»).

Οἱ Ἱστριοὶ δὲν καλλιεργοῦσαν τὴ χώρα τους, δηλαδή τὴ ζώνη γύρω ἀπὸ τὴν τειχισμένη ἀποικία. Μέσα στὸν ξένο καὶ βάρβαρο, ἂν καὶ φιλόξενο, τόπο διατηροῦσαν ἐντὸς τῶν τειχῶν τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα καὶ τοὺς πολιτειακοὺς θεσμοὺς ποὺ τοὺς ξεχώριζαν ἀπὸ τοὺς κυρίαρχους τῆς ὑπαίθρου.

Τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς πόλεως, μαζί μὲ τὸ λιμάνι καὶ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τείχους τοῦ 3ου-6ου μ.Χ. αἰ., καταποντίστηκαν. Ἐνα μεγάλο τμήμα αὐτῆς τῆς πλευρᾶς, ὅπου βρίσκονταν τὰ ἱερά τοῦ Διὸς Πολιέως, τῆς Ἀφροδίτης Ποντίας, προστάτιδας τῶν ποντοποροῦντων ναυτικῶν, καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Ἰητροῦ, καλύφθηκε μὲ ἄμμο καὶ λάσπη (Πβ στὸ σχεδ. σ. 106). Οἱ ἰωνικοὶ κίονες καὶ τὰ θεμέλια τῆς βάσης τοῦ κλασικοῦ ναοῦ

73. Νόμισμα τῆς ἀρχαίας Ἱστρίας. Στὴ μία ὄψη: οἱ Διόσκουροι Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, μέλη τῆς Ἀργοναυτικῆς Ἐκστρατείας, ἰδρυτὲς τῆς ἀρχαίας Διοσκουριάδος στὸν Καύκασο καὶ προστάτες τοῦ ναυτοκόσμου. Στὴν ἄλλη ὄψη: θαλασσευτὸς ἔχει ἀρπάξει ἓνα δελφίνι.
Ἱδιωτικὴ συλλογὴ.

* Τὰ μαυροθαλασσίτικα παστά ἦταν περιζήτητα στὴν ἀγορὰ τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας. «Κι ἄχ, νόστιμη ποὺ εἶναι ἡ παλαμίδα ἢ θαλασσινή, μὰ ἂν γίνει καὶ μὲ σκορδαλιά, ξέγραψε τ' ἄλλα ψάρια», μᾶς λέει ὁ Ἀνάγιος στοὺς Ἰάμβους του.

74. Τὸ Ἱερὸ τοῦ Διὸς Πολιέως: ὁ ἀρχαῖκός ναός τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., ἀνοικοδομήθηκε τὸν 5ο π.Χ. αἰ. Διαστάσεις 19,50μ. μήκος × 14,10μ. πλάτος.

75. Τμήμα του ἐνεπίγραφου ἐπιστήλιου ἀπὸ τὸν ὑπέροκμοφο ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος (τέλη 4ου π.Χ. αἰ.). Τὸν ἀνοικοδόμησε ὁ Πεισίστρατος Μνησιστράτου ὁ Θάσιος, μὲ μάρμαρα φερμένα ἀπὸ τὰ περίφημα λατομεία τῆς Θάσου.
Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἰστρίας.

εἶναι ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Διός, γιὰ νὰ θυμίζον τὴν ἐποχὴ τῆς δημοκρατίας, ὅταν τὸ σῶμα τῶν Ἰστρίων, ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ βουλή, κυβερνοῦσε τὴν πόλη.

Τὰ πλούτη τῆς Ἰστρίας (ἀλλὰ καὶ τῆς γειτονικῆς Ὀργάνης), ὅπως καὶ ἡ εὐημερία τῶν Γετοθρακῶν οἱ ὁποῖοι ἔλεγχαν τὴν ὑπαιθρο, τὴ γεωργικὴ παραγωγὴ καὶ ὅλες τὶς πλουτοφόρες πηγές, ἦταν φυσικὸ νὰ προκαλέσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Σκυθῶν ποὺ ζοῦσαν πέρα ἀπὸ τὸν Δούναβη. Ἡ διείσδυση εἶχε ἄλλοτε εἰρηνικὴ μορφή καὶ ἄλλοτε ληστρική. Οἱ ὀργανωμένες ἐπιθέσεις ἄρχισαν τὸν 6ο π.Χ. αἰ. καὶ συνεχίστηκαν κατὰ καιροὺς ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση.

Οἱ Ἰστριοὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ χτίσουν γερὰ τείχη μὲ πύργους, στὴ διάρκεια τῆς Κλασικῆς ἐποχῆς καὶ ξανά στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνιστικῆς (IIa καὶ III σὲ σχεδιάγραμμα σ. 106). Τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ Πεισίστρατος τοῦ Μνησιστράτου ἀπὸ τὴ Θάσο ἀνοικοδόμησε τὸν ναὸ τοῦ Ἀπόλλωνος (σώθηκαν: τὸ ἐπιστήλιο, μερικὲς μετόπες τοῦ δωρικοῦ ναοῦ καὶ τὰ θεμέλια τῆς βάσης).

76. Οἱ θέρμες, μεγάλο κτιριακὸ συγκρότημα δημόσιων λουτρῶν στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τῆς συρρικνωμένης ρωμαϊκῆς καὶ πρωτοβυζαντινῆς πόλης (Θ στὸ σχεδιάγραμμα σ. 106).

* Ἐτσι χαρακτηρίζει τὴ *Ripa Thraciae* (παραδουνάβια Θράκη) ὁ Ὀβίδιος, ἐξόριστος στὸς παραθαλάσσιους Τόμους-Τόμις (Κωνσταντῆα) ἀπὸ τὸ 9 μ.Χ. ὡς τὸν θάνατό του τὸ 17 ἢ 18. Στὶς «*Epistulae ex Pontu*» καὶ στὰ ποιήματα «*Tristia*» III-V ἀναφέρεται γεμάτος ἀπελπισία στὸν ἐκβαρβαρισμὸ τῶν πόλεων ὅπου «ὑπερέχουν ἀριθμητικὰ Γέτες, Σαρμάτες καὶ ἀναρίθμητες ἄλλες φυλές».

«Ἡ ἀπαίσια κοιλάδα τοῦ Ἰστρου»* πέρασε ἀνείπωτες περιπέτειες στὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς: ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ οἱ Κέλτες ἐγκαθίστανται στὴ ΝΑ Εὐρώπη (280 π.Χ.) ὡς τὴν ἐμφάνιση τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ καὶ στόλου (72/71 π.Χ.).

Ἡ Ἰστρία καὶ οἱ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις συμμαχοῦν τότε μὲ τοὺς Γέτες τότε μὲ τοὺς Σκύθες καὶ τοὺς γερμανογενεῖς Βαστάρνες ὡς τὸ 61 π.Χ., ὅταν ὁ Γέτης βασιλεὺς Βουρεβίστας νίκησε τοὺς Ρωμαίους (πρὸς τὴ τῶν Ἰστριανῶν πόλει) (Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκὴ Ἱστορία* XXXVIII 10, 3) καὶ λίγο ἀργότερα κατέστρεψε τὴν καλὴ σύμμαχό του Ἰστρία. Ἡ πόλις «ἐπανιδρύεται» μετὰ τὴν ὀριστικὴ ἐπιβολὴ τῶν Ρωμαίων (46 μ.Χ.), ἀλλὰ οἱ πόλῆμοι καὶ οἱ ἐπιδρομὲς δὲν σταμάτησαν ποτέ.

Σχεδιάγραμμα του αρχαιολογικού χώρου:

- I = 7ος-6ος π.Χ. αί.
- IIα = Τείχη, 5ος-4ος π.Χ. αί.
- IIβ = Περιοχή αρχαίων ιερών
- III = Έλληνιστικά τείχη, 3ος-1ος π.Χ. αί.
- IV = Ρωμαϊκά τείχη, 2ος-3ος μ.Χ. αί.
- V = Ύστερορωμαϊκά-Βυζαντινά τείχη, 3ος-7ος μ.Χ. αί.

(χάρτης 18)

Ίστρια: Τέλη 7ου π.Χ. αιώνα-τέλη 7ου μ.Χ. αιώνα. Ο αρχαιολογικός χώρος.

Χίλια τριακόσια χρόνια ζωής. Τέσσερις επάλληλες οικιστικές φάσεις. Και άλλεπάλληλες επεκτάσεις, προσθήκες, νέα δημόσια κτίρια, επιδιορθώσεις των παλαιών, βιαστικές υποστηλώσεις των τειχών. Άμμος και λάσπη που έπικάθισε πάνω σε τμήματα της αρχαίας πόλης. Ρηγά νερά της λιμνοθάλασσας που άπλωθηκαν και άπομάκρυναν τη χερσόνησο από τη θάλασσα. Ποῦ βρισκόταν τὸ λιμάνι;

Έπιδρομές και λεηλασίες διαφόρων θρακοσκυθικών φυλών στη διάρκεια της Αρχαιότητας. Η πόλη ξανακτίζεται στα κλασικά, ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια (IIα, IIβ, III, IV, Θ). Τὸ 46 μ.Χ. ἡ παρόχθια Θράκη (*Ripa Thraciae*) κι ὅλες οἱ πόλεις τῆς περιοχῆς ὑπάγονται στὴν Ἐπαρχία τῆς Μικρῆς Σκυθίας (*Scythia Minor*), τὴ βορειότερη ἐπαρχία τῆς ρωμαϊκῆς Διοικήσεως Θράκης. Ἀρχές 3ου αἰ.: οἱ Ρωμαῖοι ἐπιτρέπουν στοὺς Ἰστριους νὰ διατηρήσουν τὰ προνόμια τῆς ἀλιείας στὸ Δέλτα, τῆς κοπῆς πεύκων, τῆς φρούρησεως τῆς χώρας τους κ.ά. Τὸ 238 μ.Χ. οἱ Γότθοι τὴν λεηλατοῦν και τὴν ρημάζουν. Ἐπιστρέφουν τὸ 242, 245, 253 και τὸ 267. Μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα ἡ Ἰστρία ξανακτίζεται (V) και ὅλο τὸ ἀρχαῖο οἰκοδομικὸ ὕλικο ἐντοιχίζεται στὰ τείχη τῆς.

V = Ὑστερορωμαϊκά-πρωτοβυζαντινὰ τείχη (300-550).

Ἡ πόλη, γιὰ λόγους ἀμυντικούς, περιορίζεται ἐδαφικά. Τὰ γερὰ τείχη τῆς (πάχος 4 μ.) περιβάλλουν μόνον τὸ θαλασσινὸ, ἀνατολικὸ ἄκρο. Ἡ ὕστερορωμαϊκῆ-πρωτοβυζαντινὴ Ἰστρία καλύπτει τὴ ρωμαϊκὴ και τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ πόλη. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κτίσματα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ., ὅπως τὰ λουτρά, ἐπισκευάστηκαν και συνέχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται. Ἐνα μέρος τοῦ ἀρχαίου χώρου τῶν ἱερῶν (IIβ) ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὰ ὕστερορωμαϊκά τείχη.

77. Ἀπὸ τὸ πρωτοβυζαντινὸ Ἐπισκοπεῖο σώθηκαν λίγοι κίονες (δὲς καὶ εἰκ. 70 σ. 101), ἐνῶ ἀπὸ τῆς πέντε βασιλικῆς μόνον θεμέλια καὶ ἐλάχιστα ἴχνη. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ διοικητικὴ ἔδρα εἶχε μεταφερθεῖ στοὺς Τόμους-Κωνσταντζα (δὲς Μικρὰ Σκυθία χάρτης 24 σ. 162).

78. Ἡ ρηχὴ λιμνοθάλασσα Ἀρσινόη-Σινόε, ποὺ ἀπομάκρυνε τὴν παραθαλάσσια πόλη ἀπὸ τὴ θάλασσα, τὸν χειμῶνα παγώνει. Ἰστρία, Φεβρουάριος 1987.
«Ὅταν ὁ πικρὸς ξηρὸς Βορρέας στρώνει τὸ χιόνι καὶ ἡ πλάτη τοῦ Ἰστρου μαλακώνει, οἱ ἄγριοι ὄρμου ἔτοιμοι νὰ μᾶς ἐπιτεθοῦν.
... Συχνὰ μέσα ἀπὸ τῆς πύλες, στὶς ρύμες καὶ τῆς ὁδοῦ μᾶς πετυχαίνουν μετὰ δὴλητηριώδη βέλη τους», ἔγραφε ὁ Ὀβίδιος ἀπὸ τοὺς κοντινοὺς Τόμους, στὶς ἀρχές τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνα.

Ε = Κεντρικὴ εἴσοδος τῆς ὑστερορωμαϊκῆς πόλης. Προστατεύεται ἀπὸ 4 πύργους.
Θ = Θέρμες. Μεγάλαι ρωμαϊκὰ λουτρά στὸ νοτιοδυτικὸ ἄκρο τῆς ὑστερορωμαϊκῆς πόλης σὲ χρῆση ὡς τὸν 7ο αἰ. Πίσω ἀπὸ τῆς θέρμες βρέθηκαν χαλκουργεῖα καὶ ἄλλα ἐργαστήρια (Ερ), ἕνα ἀρτοποιεῖο καὶ ἀποθήκες δημητριακῶν.

Α = Ἀριστοκρατικὴ γειτονιά. Μία ἐπαυλὴ μετὰ μεγάλο περίστωο αἶθριο καὶ ἕνα κτίσμα μετὰ πολλὰς αἰθουσες καὶ ἕνα παρεκκλήσιο (πιθανότατα ἦταν τὸ Ἐπισκοπεῖο). Τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς πόλης καὶ τὰ τείχη ἔχουν καταποντιστεῖ.

Μέσα στὸ τειχισμένο τμήμα τῆς πόλης ἀποκαλύφθηκαν τὰ εἰρεπια τεσσάρων βασιλικῶν τοῦ 5ου-6ου αἰ. Ἡ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὲς ἔχει μῆκος 25 μ. καὶ πλάτος 12,50 μ. Μία πέμπτη πρωτοχριστιανικὴ βασιλικὴ βρέθηκε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη.

Ἡ ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας καὶ τὰ μεγάλα χριστιανικὰ συγκροτήματα ἔγιναν τὸν καιρὸ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀναστασίου (491-518) καὶ ξανά τὸν καιρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (527-565). Ἀλλὰ ἡ συχνότητα μετὰ τὴν ὁποία οἱ Βάρβαροι παραβίαζαν τὸ σύνορο τοῦ Δούναβη, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 6ου αἰ., καὶ τὸ βάθος τῆς ἐπέκτασής τους στὴν ἐνδοχώρα τῆς βυζαντινῆς Θράκης ξεπερνοῦσαν καὶ τῆς δυνατότητες τῶν ἀμυντικῶν ἔργων καὶ τοὺς διπλωματικούς ἐλιγμούς τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς.

Καθὼς ἡ στάθμη τῶν νερῶν ἀνέβαινε καὶ τὰ προσχωσιγενῆ ἐδάφη ἀπέκλειαν τὴν ἐπικοινωνία μετὰ τὴ θάλασσα καὶ ἡ Ἰστρία βούλιαζε ἀνάμεσα στὰ ἔλη, οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη. Τὸ σύνορο τοῦ Δούναβη ἔσπασε τὸ 596 καὶ ὀριστικὰ τὸ 602 καί, μαζί μετὰ τοὺς Σλάβους, ξεχύθηκαν οἱ Ἀβάροι, λαὸς νομαδικῆς τουρκομογγολικῆς καταγωγῆς. Ὅταν φάνηκαν οἱ πρωτοβούλγαροι Ὀνογκούρ στὴν παρίστρια πεδιάδα, τὸ 670, ἡ ζωὴ τῆς Ἰστρίας εἶχε πιά τελειώσει.